

HIỆN TRẠNG SẢN XUẤT VÀ SỰ ĐA DẠNG NGUỒN GEN CÂY BƯỞI ĐỊA PHƯƠNG VÙNG SÔNG ĐÁY, HÀ NỘI

Vũ Văn Tùng¹, Vũ Mạnh Hải², Nguyễn Khắc Quỳnh¹, Nguyễn Hữu Hải¹

TÓM TẮT

Lưu vực sông Đáy thuộc Thành phố Hà Nội và các tỉnh phụ cận rất đa dạng về nguồn gen cây ăn quả trong đó có nguồn gen bưởi. Qua điều tra cho thấy có 19 loài bưởi đang được trồng tại khu vực này. Tuy nhiên, hiện tại các nguồn gen Bưởi đang có nguy cơ bị xói mòn một cách trầm trọng. Diện tích trồng bưởi cũng như số lượng cây đã và đang giảm sút một cách đáng báo động. Để phục hồi những đặc điểm quý của giống bưởi này, đòi hỏi phải tiến hành các biện pháp bảo tồn cũng như xây dựng các cơ chế chính sách phù hợp và kịp thời.

Từ khóa: Nguồn gen bưởi, đa dạng, lưu vực sông Đáy

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Tập đoàn bưởi ở nước ta rất đa dạng, có nhiều nguồn gen quý, nhiều giống có tiềm năng xuất khẩu với giá trị kinh tế cao, hiện Ngân hàng gen cây trồng quốc gia đang lưu giữ 202 nguồn gen bưởi (Trung tâm Tài nguyên thực vật, 2016) tại các vùng sinh thái trên cả nước.

Nguồn gen bưởi tại vùng lưu vực sông Đáy hiện nay chủ yếu được trồng trong các vườn của hộ nông dân với nhiều giống khác nhau, chưa tập trung khai thác và phát triển, chưa xác định được khả năng thích ứng của mỗi giống đối với từng địa bàn ở phía tây Hà Nội cũng như các vùng phụ cận, chưa tuyển chọn cây đầu dòng cho một số giống đặc sản nên chưa giải quyết được công tác nhân giống. Do đó việc điều tra đa dạng nguồn gen bưởi góp phần xác định được một số nguồn gen bưởi địa phương có những đặc tính quý như chống chịu sâu bệnh, hạn hán, lũ lụt, năng suất chất lượng cao nhằm đưa vào hệ thống bảo tồn và khai thác có hiệu quả nguồn gen bưởi địa phương một cách hợp lý, không để mất nguồn gen và mất sự đa dạng nguồn gen bưởi trong vùng (Vũ Mạnh Hải, 2015).

II. VẬT LIỆU, NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

2.1. Vật liệu nghiên cứu

- Nguồn gen cây bưởi đang tồn tại trên địa bàn nghiên cứu,

---

¹ Trung tâm Tài nguyên thực vật

² Viện Khoa học nông nghiệp Việt Nam

2.2. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp thu thập số liệu thứ cấp: Số liệu được thu thập từ những tài liệu, báo cáo hàng tháng, báo cáo tổng kết hàng năm và các trang web và các báo cáo khoa học có liên quan (Lã Tuấn Nghĩa và cs., 2015).

- Thu thập số liệu sơ cấp: Công tác điều tra thu thập ý kiến người dân được thực hiện bằng phương pháp phỏng vấn trực tiếp tại hộ dân ở địa bàn, chọn mẫu bằng phương pháp ngẫu nhiên có phân tổ theo quy mô sản xuất của từng hộ (Lã Tuấn Nghĩa và cs., 2015)

- Phương pháp nghiên cứu thực vật dân tộc học (G.J. Martin, 2002).

2.3. Thời gian và địa điểm nghiên cứu.

- Thời gian nghiên cứu: năm 2015 - 2016

- Địa điểm: Trung tâm Tài nguyên thực vật, vùng lưu vực sông Đáy, TP. Hà Nội

III. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1. Hiện trạng và sự đa dạng nguồn gen bưởi vùng lưu vực sông Đáy

Kết quả điều tra sự đa dạng nguồn gen bưởi lưu vực sông Đáy thuộc Hà Nội và các tỉnh phụ cận năm 2015 cho thấy trên địa bàn các huyện có 19 nguồn gen bưởi hiện đang được trồng tại các vườn hộ gia đình và tại các trang trại, các nguồn gen bưởi này đều thuộc chi *Citrus grandis*. Trong các huyện được điều tra, huyện Đan Phượng, Hoài Đức và Chương Mỹ có sự đa dạng nguồn gen bưởi cao nhất với 12 - 15 nguồn gen bưởi. Các huyện còn lại cũng có sự đa dạng nguồn gen bưởi cao với 9 - 12 nguồn gen bưởi. Thấp nhất là huyện Thanh Oai có 6 nguồn gen bưởi. Trong các nguồn gen bưởi đang được trồng bưởi Diễn được trồng với số lượng lớn nhất tiếp đến là bưởi Quế Dương, bưởi đường Hiệp Thuận.

Kết quả nghiên cứu đánh giá phát hiện nhiều nguồn gen bưởi địa phương có đặc tính tốt như tính thích nghi rộng, năng suất cao, chất lượng tốt, chống chịu sâu bệnh, thời gian thu hoạch rộng từ tháng 9 đến tháng 11, 12, có giống có thể cho thu quanh năm như bưởi Bốn mùa, Pomelo... (Nguyễn Khắc Quỳnh và cs., 2012). Đặc biệt đã phát hiện được một số cá thể không hoặc rất ít hạt, chúng đang được nghiên cứu để tìm nguyên nhân (tam bội hay tự bất tương hợp, hay biến dị mầm...). Một số nguồn gen sau khi chọn lọc, phục tráng đã được đưa vào phục vụ sản xuất theo hướng hàng hóa như các giống bưởi đường Quế Dương, bưởi đường Hiệp Thuận, bưởi đường La Tinh...(Vũ Mạnh Hải, 2015).

Qua bảng 2 cho thấy khu vực các huyện ven sông Đáy, phía nam Hà Nội có sự đa dạng rất cao về nguồn gen bưởi, hiện đang được người dân lưu giữ và khai thác hiệu quả. Kết quả điều tra tại lưu vực sông Đáy như sau:

Bảng 1. Sự đa dạng các giống bưởi trong vùng nghiên cứu

TT	Tên nguồn gen	Vị trí nguồn gen	Số cây/diện tích	Nguồn gốc	Thời điểm thu hoạch
1	Bưởi Quế Dương	Hoài Đức, Đan Phượng	12 ha	Địa phương	Tháng 10
2	Bưởi Diễn	Cả khu vực	33 ha	Từ Liêm,	Tháng 12
3	Bưởi đường Hiệp Thuận	Hoài Đức, Thạch Thất	2 ha	Quốc Oai	Tháng 12
4	Bưởi đường da xanh	Hoài Đức, Đan Phượng, Thạch Thất	43 cây	Từ Liêm	Tháng 9
5	Bưởi đường La tinh	Hoài Đức	1 ha	Địa phương	Tháng 12
6	Bưởi đường Tam Hợp	Hoài Đức	20	Địa phương	Tháng 10
7	Bưởi đường Cát Ngòi	Hoài Đức	0.2 ha	Địa phương	Tháng 10
8	Bưởi đào ngọt (sớm)	Hoài Đức, Đan Phượng, Thạch Thất	84 cây	Địa phương	Tháng 11
9	Bưởi đào ngọt (muộn)	Đan Phượng	25 cây	Địa phương	Tháng 12
10	Bưởi đường chín sớm	Hoài Đức, Đan Phượng, Thạch Thất	26 cây	Vùng Diễn	Tháng 9
11	Bưởi chua (lòng đào)	Hoài Đức, Đan Phượng, Thạch Thất	42 cây	Địa phương	Tháng 9
12	Bưởi chua	Cả khu vực	0.12 ha	Địa phương	Tháng 9
13	Bưởi Phúc Trạch	Cả khu vực	57 cây	Hà Tĩnh	Tháng 11
14	Bưởi Năm roi	Cả khu vực	45 cây	Miền Nam	Tháng 11
15	Bưởi Da Xanh	Cả khu vực	62 cây	Miền Nam	Tháng 11
16	Bưởi Đoan Hùng	Chương Mỹ, Mỹ Đức, Thanh Oai	280 cây	Phú Thọ	Tháng 11
17	Bưởi Pumelo	Chương Mỹ	47 cây	Nhập nội	Quanh năm
18	Bưởi đỏ Hòa Bình	Chương Mỹ, Mỹ Đức, Hoài Đức, Đan Phượng	2 ha	Địa phương	Tháng 11
19	Bưởi bốn mùa	Chương Mỹ	5 cây	Địa phương	Quanh năm

3.2. Đặc điểm của một số giống bưởi đang được trồng tại vùng nghiên cứu

3.2.1. Đặc điểm bưởi Diễn

Bưởi Diễn có nguồn gốc ở làng Phú Diễn, quận Bắc Từ Liêm được người dân các huyện đem về trồng nhiều khoảng hơn 20 năm nay. Bưởi Diễn hiện có 2 kiểu hình đó là bưởi Diễn lòng vàng nhạt và lòng xanh trong. Bưởi Diễn có thể là một biến dị của bưởi Đoan Hùng. Quả hình tròn, vỏ quả nhẵn, khi chín màu vàng cam, khối lượng trung bình quả từ 0,8 - 1kg, tỷ lệ phần ăn được từ 60 - 65%, số hạt trung bình khoảng 50 hạt, múi và vách múi dễ tách rời nhau. Thịt quả màu vàng xanh, ăn giòn, ngọt, độ brix từ 12 - 14. Bưởi Diễn được trồng cả ở trong vườn và ngoài ruộng bao gồm trên làng và vùng bãi, nếu thâm canh tốt có thể cho thu nhập cao.

3.2.2. Đặc điểm bưởi đường Hiệp Thuận

Thân cao đến 8 m, đường kính gốc đến 22 cm, đường kính tán 8 m. Thân có 3 - 5 cành chính đường kính khoảng 10 - 20 cm mọc gần gốc, cành phân bố không đều, tán rậm. Lá dài, phiến lá rộng, lòng máng, mép lá gợn sóng. Hoa bưởi đường có mùi rất thơm, dạng chùm, hoa thường có 4 cánh màu trắng. Quả hình quả cầu, khối lượng bình quân 600 - 700 g/quả. Số quả/cây trung bình khoảng 80 quả, cao nhất khoảng 300 quả. Vỏ quả khi chín màu vàng xanh, trên mặt vỏ quả túi tinh dầu nhỏ và phân bố dày. Quả có 12 - 13 múi/quả, múi dễ tách; tép ráo, màu vàng nhạt, nhiều nước, vị ngọt mát, độ Brix 10,2-13%. Bưởi đường có trung bình 120 hạt/quả. Tỷ lệ ăn được 50 - 60%.

2.2.3. Đặc điểm bưởi Quế Dương

Chiều cao cây 5-9 m, đường kính gốc 20 - 25 cm, đường kính tán 4 - 7 m tùy thuộc vào tuổi cây. Tiết diện cành non có hình tam giác, có lông và gai nhỏ, khi thuần thực thì thân tròn và gai rụng đi. Lá bưởi Quế Dương lớn, màu xanh đậm, phiến lá thường cong lên ở phần giữa và mép lá vênh kiểu vỏ đỗ. Hoa bưởi Quế Dương có dạng chùm, hoa thường có 5 cánh. Cánh hoa màu trắng cuộn lại dạng lòng thuyền, nhị hoa màu trắng. Quả hình cầu dẹt, khối lượng trung bình 980 g/quả, có quả đạt tới 4 kg. Vỏ quả khi chín màu vàng, túi tinh dầu nhỏ, không rõ, cùi dày màu trắng. Số múi/quả từ 13 - 17 múi, thông thường 13 - 15 múi, dễ tách; màng múi dòn, dễ bóc; nhiều nước, vị ngọt, độ Brix 9,8%; hạt nhiều trung bình 115 hạt/quả. Tỷ lệ ăn được khoảng 60%.

3.2.4. Đặc điểm giống bưởi đường La Tinh

Giống bưởi có nguồn gốc tại thôn La Tinh, xã Đông La, Hoài Đức, Hà Nội. Đây là giống bưởi đặc sản nổi tiếng của Hà Nội với hương vị thơm ngon và đang được thị trường tiêu thụ với khối lượng ngày càng lớn. Giống bưởi này hiện chỉ trồng được tại thôn Đông La, chuyển sang nơi khác, chất lượng quả giảm hẳn. Năm 2015, Sở Nông

nghiệp và PTNT Hà Nội đã công nhận được 4 cây bưởi La Tinh đầu dòng. Đây là nguồn vật liệu quý để nhân giống, nghiên cứu phát triển mở rộng giống bưởi ra các vùng khác.

3.3. Thuận lợi và khó khăn trong việc bảo tồn đa dạng và phát triển giống bưởi địa phương tại vùng lưu vực sông Đáy

3.3.1. Điểm mạnh, yếu, cơ hội và nguy cơ trong bảo tồn và phát triển nguồn gen bưởi

Trong quá trình điều tra, để tìm hiểu những điểm mạnh, điểm yếu, cơ hội và nguy cơ thách thức, từ đó tìm ra những biện pháp nhằm bảo tồn và phát triển những nguồn gen bưởi địa phương ở lưu vực sông Đáy, kết quả như sau:

a) Điểm mạnh

- Đất đai ở lưu vực sông Đáy là đất bãi phù sa nên thích hợp cho việc phát triển nguồn gen bưởi địa phương nơi mà chúng đã tồn tại và phát triển trong nhiều năm. Thêm vào đó, hiện nay vùng đất bãi sông Đáy diện tích vườn trong mỗi hộ còn khá rộng (bình quân khoảng 2 - 4 sào/hộ).

- Hiện trong vùng rất đa dạng nguồn gen bưởi nên người dân có nhiều lựa chọn giống bưởi phù hợp với điều kiện của mình. Đây là nguyên nhân đã tạo ra mức độ đa dạng cao nguồn gen bưởi tại lưu vực sông Đáy hiện nay.

- Nguồn lực sẵn có tại địa phương như lao động sẵn có tại các hộ gia đình, đặc biệt vùng này chăn nuôi phát triển rất mạnh nên đây là nguồn cung cấp phân hữu cơ rất tốt cho cây bưởi.

b) Điểm yếu

- Nhiều hộ chưa đánh giá hết ưu thế của cây bưởi địa phương vì thế đã ồ ạt trồng bưởi Diễn và hậu quả là bưởi Diễn cho thu nhập thấp không ổn định và bây giờ quay trở lại trồng bưởi địa phương.

- Các hộ tham gia đánh giá cho rằng hiểu và áp dụng kỹ thuật mới trong sản xuất bưởi của họ còn nhiều hạn chế, đặc biệt kỹ thuật điều khiển ra hoa đậu quả.

- Nhiều hộ quá trông chờ vào phân hoá học mà không biết tận dụng nguồn phân chuồng, hữu cơ sẵn có của hộ.

- Diện tích trồng bưởi của khu vực khá lớn nhưng chưa xây dựng được thương hiệu dẫn đến đầu ra cũng như thu nhập chưa cao, chưa ổn định.

c) Cơ hội

- Cơ hội cho việc phát triển nguồn gen bưởi địa phương là được chính quyền các cấp quan tâm. Hàng năm các hộ nông dân được tập huấn những kiến thức cơ bản, cũng như tiến bộ kỹ thuật trong sản xuất bưởi.

- Lưu vực sông Đáy cách trung tâm Hà Nội bình quân khoảng 20 km, là khoảng cách khá lý tưởng cho việc tiêu thụ sản phẩm, ở đó là nơi nhu cầu tiêu thụ bưởi cao. Đây thực sự là cơ hội tốt so với nhiều nơi khác, đặc biệt những vùng sâu vùng xa.

d) Khó khăn thách thức

- Thách thức lớn nhất mà người trồng bưởi đang gặp phải đó là thời tiết thay đổi thất thường dẫn đến cây bưởi ra hoa nhưng không đậu quả, hoặc có đậu quả lại bị rụng khi chưa đủ lớn. Đây là những nguy cơ bắt nguồn từ biến đổi khí hậu mà người trồng bưởi luôn phải gồng mình đối phó.

- Dân số và đô thị hóa tăng đồng nghĩa với việc ruộng vườn bị chia nhỏ hay bị chuyển mục đích sử dụng và nguồn gen cây trồng trong đó nói chung, nguồn gen bưởi nói riêng bị chặt hạ làm giảm đa dạng nguồn gen. Thêm vào đó gần đây quy hoạch Thủ đô, nhiều vùng đất đai màu mỡ sẽ trở thành khu đô thị, khu công nghiệp và đường giao thông... Đây thực sự là những nguy cơ đối với nguồn gen bưởi ở lưu vực sông Đáy nói riêng.

IV. KẾT LUẬN

- Điều kiện tự nhiên, kinh tế xã hội của lưu vực sông Đáy rất phù hợp cho phát triển cây ăn quả có múi nói chung và cây bưởi nói riêng, có thể đáp ứng được nhu cầu tiêu dùng của nhân dân trong thành phố Hà Nội và một số tỉnh lân cận.

- Nguồn gen bưởi địa phương tại lưu vực sông Đáy rất đa dạng phong phú, đã và đang được người dân trồng, chăm sóc và khai thác khá tốt góp phần nâng cao thu nhập cho gia đình. Đề tài đã điều tra, ghi nhận được 19 giống bưởi trong vùng nghiên cứu, trong đó có nhiều giống bưởi có giá trị kinh tế và chống chịu sâu bệnh khá tốt như: bưởi Diễn, bưởi đường Quế Dương, bưởi đường La Tinh, bưởi đường Hiệp Thuận hoặc các giống rất có tiềm năng phát triển như bưởi Bốn mùa (ra hoa, quả quanh năm),.... Đây là những nguồn gen quý, hiện nay nguồn gen này đang được người dân trong vùng rất quan tâm để phát triển.

- Những nguy cơ thách thức đối với bảo tồn và phát triển các giống bưởi ở khu vực sông Đáy là đô thị hoá và biến đổi khí hậu. Để vượt qua những nguy cơ thách thức này đòi hỏi không chỉ cố gắng của cộng đồng mà cần có sự hỗ trợ của các nhà khoa học,

các nhà hoạch định chính sách của xã, huyện, thành phố, các Viện nghiên cứu và các tổ chức quốc tế.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Vũ Mạnh Hải**, 2016. *Khai thác và phát triển một số nguồn gen bưởi Tru, bưởi Đường, bưởi Quế Dương*. Báo cáo nghiệm thu Nhiệm vụ cấp nhà nước.
2. **Nguyễn Khắc Quỳnh, Vũ Văn Tùng, Nguyễn Thị Ngọc Huệ**, 2012. Báo cáo tổng kết dự án “*Bảo tồn và phát triển giống bưởi Quế Dương*” do quỹ GFF tài trợ, Hà Nội.
3. **Lã Tuấn Nghĩa, Nguyễn Thị Ngọc Huệ, Phạm Hùng Cường, Vũ Đăng Toàn, Nguyễn Tiến Hưng, Vũ Linh Chi**, 2015. *Sổ tay bảo tồn nguồn gen thực vật nông nghiệp*. NXB Nông nghiệp, Hà Nội.
4. **Trung tâm Tài nguyên thực vật**. *Báo cáo kết quả thực hiện Nhiệm vụ Bảo tồn và lưu giữ nguồn gen thực vật nông nghiệp, các năm từ 2012 - 2016*.
5. **Gary J. Martin**, 2002. *Thực vật dân tộc học*. NXB Nông nghiệp. Hà Nội.

The pomelo production situation and pomelo genetic diversity in the Day river basin, Hanoi

Vu Van Tung, Vu Manh Hai, Nguyen Khac Quynh, Nguyen Huu Hai

Abstract

Fruit genetic in the Song Day Basin is very diverse including the pomelo genetic resources. There are 19 pomelo varieties being grown in those areas. Mover over, a lot of valuable pomelos like Que Duong grapefruit, Latin grapefruit, Hiep Thuan grapefruit, Four season grapefruit were found. However, those genetic is severe erosion according urbanization and climate change... The planted areas for those varieties has been significantly reduced. To restore these pomelos, it is necessary to conservation as well as to develop timely and appropriate mechanisms and policies.

Key words: pomelo genetic resources, Biodiversity, the Song Day Basin